

Ірина Кушнір,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри світової літератури,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Міркування про застосування порівняльного методу у вивченні літератури в школі: кіноадаптація і художній текст

УДК 82.0:001.8.001.36:[373.5.016:821.09]:791.5
<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.2.329681>

Останнім часом порівняльне літературознавство як одна з галузей науки про літературу значно розширило поле дослідження, охоплюючи аспект літератури та мистецтва (зокрема кіно), літератури та фольклору і, безперечно, різних національних літератур.

Найбільш точне визначення порівняльного літературознавства запропонував американський компаративіст Г. Ремак: «Порівняльне літературознавство — це таке дослідження літератури, що виходить поза межі однієї окремої країни, а також вивчення зв'язків між літературою, з одного боку, й іншими царинами знання і свідомості, такими як мистецтво (наприклад, малярство, скульптура, архітектура, музика), філософія, історія, і гуманітарні дисципліни (наприклад, політика, економіка, соціологія), наука, релігія тощо — з іншого боку. Тобто це порівняння однієї літератури з іншою або іншими і зіставлення літератури з іншими сферами людського вираження»[4, 8].

Про літературу сьогодні найкраще говорити саме в компаративістичних проєкціях, зазначає Д. Дроздовський [3]. І ще краще — в концептуальних проєкціях, які містили б соціокультурний код, навколо якого має розгортатися розвиток будь-якої культури в цивілізаційному вимірі. На жаль, компаративістич-

ний спосіб пізнання речей (і йдеться не лише про академічний світ) тільки нещодавно увійшов у простір нашого пізнання. Компаративістика — це окуляри, які допомагають бачити явище і на рівні макро-, і на рівні мегасвіту [3]. А отже, вона розширює простір рефлексії, але водночас потребує від людини значних інтелектуальних зусиль, оскільки відсилає одразу до проєкцій у кількох вимірах. Метафорично компаративістику можна було б прирівняти до квантової фізики, яка, порівняно з ньютонівським переворотом, запропонувала якісно іншу модель реальності [3].

Особливо у наш час розширення і відкидання кордонів між літературами, коли вивчення літератури змінює акцент із зарубіжної на світову, компаративістика допомагає досліджувати національні літератури в позанаціональному просторі: від близьких географічно контактів до світового масштабу. Традиційна компаративістика звертається до дослідження міжлітературних зв'язків та взаємодії, впливів одного письменника (чи літератури) на іншого (іншу). Причому аспекти впливу, що досліджуються, можуть бути різні:

- ідейно-філософський;
- структурний;
- стильовий.

Компаративістика звертається також і до вивчення внутрішньолітературного процесу: перехід однієї епохи в іншу відображається на зміні літературних напрямів, стилів, веде до домінування певних жанрів та жанрових різновидів, так само і взаємопроникнення та впливи слід брати до уваги (як от роль романтизму на формування реалізму і т.д.). Безперечно, це допомагає виокремити автохтонний первень національної літератури, визначити її особливість. У процесі свого розвитку національне письменство перебуває в контакті з іншими світовими літературами, маючи ближчі стосунки зі своїми географічними сусідами. Безперечно, трактувати порівняльне літературознавство як дослідження впливів та контактів

є значним звуженням предмета дослідження. Її дослідними напрямками є:

- вивчення генетичних зв'язків;
- дослідження контактів;
- пошук типологічних схожостей та відмінностей;
- інтертекстуальні дослідження;
- дослідження зв'язків літератури та кіно (літератури та інших видів мистецтва);
- вивчення національного образу та національної картини світу (імагологія);
- постколоніальні дослідження.

Тому можна зробити висновок про те, що порівняльне літературознавство у своїх дослідженнях має на меті вивчення певних літературних явищ через вихід за межі окремої національної літератури, тобто на основі окремих літератур формуються знання про закономірності світового літературного процесу (контекст мистецький, культурологічний, ідеологічний тощо).

Загальновідомо, що порівняльне літературознавство є сьогодні однією з найперспективніших галузей дослідження літератури. Проте воно розвивається в тісних зв'язках з теорією літератури (використовуючи її термінологічний апарат), з історією світової літератури, культурологією. У процесі вивчення світової літератури в середній школі наведення компаративних паралелей сприяє розширенню знань про Україну та світ, оскільки ця дисципліна має також сприяти формуванню світогляду учня. Компаративістика має на меті сформувати уявлення учнів про місце художньої літератури в системі мистецтв, виявити зв'язки української та світової літератур, історії, культури.

У застосуванні порівняльного методу варто врахувати:

- вікові особливості;
- знання з історії, культури, географії (тощо);
- загальні знання про світ.

Загалом, як це зазначено в програмі світової літератури, «компаративна лінія забезпечує:

- порівняння літературних творів, явищ і фактів, що належать до різних літератур;
- встановлення зв'язків поміж українською і зарубіжними літературами (генетичних, контактних, типологічних та ін.);
- розгляд традиційних тем, сюжетів, мотивів, образів у різних літературах;
- зіставлення оригіналів і україномовних перекладів літературних творів;
- увиразнення особливостей української культури й літератури на тлі світової;
- демонстрацію лексичного багатства і невичерпних стилістичних можливостей української мови, а також поглиблення знань і розвиток навичок учнів з іноземних мов» [2].

Елементи компаративістики (ЕК) стали складовою програми вивчення світової літератури в середній школі. Відповідно до вікових особливостей запропоновані твори для читання та елементи порівняльної методики.

Учням 5-х класів пропонується віднайти:

- схожість і відмінність на рівні окремих компонентів тексту,
- спільні теми, образи, особливості будови твору,
- схожість та відмінність на рівні образів головних героїв,
- зіставити оригінали з їх українськими перекладами,

тоді як для учнів 9-го класу компаративні завдання є наступними:

- виявити національну самобутність літературних напрямів (романтизм, реалізм тощо),
- виявити специфіку жанрів у різних національних літературах (оповідання, роман, сонет та ін.),
- розкрити особливості індивідуальних стилів митців (на прикладі прочитаних творів),
- порівняти оригінали, художні переклади, переспіви,
- розкрити певні теми в порівняльному аспекті у творчості різних письменників (як-от гроші та їх вплив на людину в творчості О. де Бальзака і М. Гоголя.),
- виявити переосмислення сюжетів, образів, мотивів світової літератури і культури у творах сучасних зарубіжних і українських авторів [2].

Свобода порівняння має обмеження порівняльною площиною та як мінімум двома об'єктами для порівняння. Доцільно розмежовувати:

- порівняння як засіб для виявлення подібності, схожості,
- розрізнення — для своєрідних, особливих ознак,
- протиставлення — для відмінних, протилежних ознак.

Загалом порівняння найчастіше є двостороннім (образи Тома Соера і Гекльберрі Фінна, Тома Соера і Полліанни) чи багатостороннім (романтизм в Україні, Німеччині, Англії).

Пропонується застосування різних методологічних підходів:

- генетично-контактний,
- типологічний,
- інтердисциплінарний [4, 43].

Генетично-контактні зв'язки ілюструють спадкоємність і традицію комунікації у сфері літературно-культурних відносин. Предметом дослідження стають взаємозалежність та зв'язки літературних явищ. Метою є встановлення наявності чи відсутності спорідненості між ними. Це приклад європейського та українського символізму (Верлен).

Контактологічний метод зосереджений на вивченні міжлітературних контактів у синхронній площині (дія адресата на сприймача та різноманітні форми сприймання інонаціональних літературних явищ: категорії впливу, запозичення, міграції, рецепції) [4, 47]. За Д. Дюришиним, є два типи літературних контактів:

- 1) зовнішні зв'язки чи прямі контакти (не відбиваються на структурі твору);
- 2) внутрішні зв'язки (виявляються на різних рівнях твору):

- концептуально-тематичному,
- сюжетному,
- композиційно-стильовому,
- жанровому [4, 48].

Внутрішні контакти виражаються у формі:

- цитат (порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні);
- алюзій (використання в мові широкоживаного вислову, що натякає на який-небудь загальновідомий історичний, міфологічний, літературний або побутовий факт);
- ремінісценцій (елемент художньої системи, що відсилає до раніше прочитаного, почутого або побаченого твору мистецтва, це неявна цитата, цитування без лапок);
- пародіювання (наслідування, що спотворено повторює особливості оригіналу, виражає сатиричне чи критичне ставлення до окремих героїв, ідей, стилістичних особливостей першоджерела);
- наслідування (це свідоме використання автором творів попередників для вираження власних думок, емоцій, настроїв, почуттів);
- стилізації (свідоме наслідування формальних прикмет якогось стилю);
- розвитку сюжету;
- традиції (елементи, що передаються і зберігаються у творчій сприйнятності).

Важливі для компаративістики і порівняльно-типологічні дослідження, що вивчають аналогії не лише на рівні творів, сюжету, жанрової структури, а й на рівні течії, напряму, стильових потоків у різних національних літературах. На думку А. Градовського та О. Гордієнка, контактено-генетичні зв'язки й типологічні сходження — дві сторони єдиного процесу, в аналізі того чи іншого типу міжлітературних взаємин увагу зосереджено переважно на порівняльно-типологічному вивченні національної літератури в контексті всесвітнього літературного процесу, а контактено-генетичним зв'язкам відведено допоміжну роль [1]. Прикладом узагальненого дослідження типологічних зв'язків літератур є колективна праця «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті» [6].

У процесі вивчення історії літератури порівняльний метод виконує декілька функцій:

- синтезує попереднє конкретно-історичне вивчення окремих національних літератур,
- узагальнює його результати,
- виявляє деякі загальні закономірності розвитку літератур, що зіставляються, і їхні відмінності [1].

Порівняльний аспект є вихідним для подальшого вивчення національної специфіки літератур. Він стимулює увагу до тих явищ і процесів, які в ході

ізольованого вивчення однієї національної літератури могли б здаватися другорядними. Лише в процесі багаторазового спостереження вони виявляють своє значення. Як зазначає О. Гордієнко, зіставлення з іншим національним матеріалом допомагає знайти новий підхід до вивчення деяких важливих явищ або процесів у національних літературах [1].

Тісне взаємопроникнення всіх видів мистецтв відображається у користуванні тими самими темами, образами, фабулами. Під впливом міждисциплінарних підходів порівняльне літературознавство трансформується у плюралістичну методологію, що застосовується до зіставного вивчення різних сфер життя, зокрема предметом дослідження стає літературний твір та його кіноадаптація.

Кіномистецтво є синтезом літератури, образотворчого мистецтва, театру і музики, тому кажуть, що 28 грудня 1895 народилася нова муза — муза кіно. Технологічні витоки вказують на дві принципові складові кінематографа: фотографія (фіксація світлових променів) і рух (динаміка візуальних образів) [4]. Фотографічний принцип пов'язує кіно з образотворчою традицією, що йде від живопису, тобто пов'язує кіно з ідеєю мистецтва. «Рухома картинка» веде свій початок від балагану, ярмаркових атракціонів, ілюзіону, тобто традицій масового, розважального видовища. Кінематограф — порівняно молоде мистецтво, що є синтетичним чи інтермедіальним: основою кіномистецтва стали література, театр і живопис. Музичний супровід є також важливим.

Література дала кінематографу:

- сюжетну побудову фільму, тобто сценарій;
- підштовхнула кіно до ракурсного бачення людини або події (принцип ракурсного бачення);
- принцип монтажної побудови [5];

Театр дав кінематографу:

- досвід побудови об'ємних декорацій;
- систему і методику розведення акторів при постановці тих чи інших мізансцен;
- метод підбору акторів на роль [5].

Живопис дав кінематографу:

- композицію / побудову кадру;
- організацію колірної рішення [5].

Кіномистецтво включає драматургічні, мовні, музичні, живописно-пластичні елементи, гру акторів. Воно не дублює і не замінює театр, літературу, музику або живопис, а перетворює їх досвід відповідно до особливостей екранної творчості. Поява нових технічних засобів аудіовізуальної комунікації не призводить до витіснення й загибелі кіномистецтва, а розширює сферу художньої творчості, а також надає нові можливості [5].

Для учнів у процесі вивчення світової літератури важливим є зоровий вплив, який надає кіно. Звідси доцільно залучати екранізації творів, запропонованих програмою, з метою виявлення схожості та відмінності оригінального літературного твору та його кіноадаптації. Різниця між кіно та літературою така: образи в літературі уможлидні, а в кіно — зорово-словесні.

Кіно є сьогодні одним із засобів впливу (як і всі масмедіа), оскільки мова кіно стала доступною через телебачення та інтернет. Серед інших видів мистецтва воно вирізняється своєю здатністю синтезу літератури, театру, музики, образотворчого мистецтва, філософії, оптики тощо). Виразальні засоби кіно є надзвичайно різноманітні. Серед чотирьох видів кіно:

- художній фільм,
- документальний,
- анімація,
- науково-популярний

найбільш придатними є саме кіноадаптації художніх творів. У наш час темп життя надзвичайно прискорився, сприйняття світу ускладнилося через розширення знань про нього. Кіно створює потрібний ефект присутності, що справляє сильне враження на глядача (зокрема учня). Це дає можливість внутрішньо ототожнювати себе з персонажем, цьому сприяють ефекти 3D / IMAX та стереозвук.

Зіставлення проводиться на:

- рівні змістової організації літературно-художнього твору та кіноадаптації:
 - тема,
 - фабула,
 - характер,
 - ідея;
- рівні внутрішньої форми твору:
 - система образів,
 - пейзаж,
 - інтер'єр,
 - сюжет.

Порівняльна таблиця для зіставлення художнього твору та його кіноадаптації:

	Художній твір	Кіноадаптація
Посилення/ послаблення ролі деталі		
Відсутність/ передача запаху, смаку, думки і т.д.		
Використання перспективи уяви		
Концентрація дії		
Психологізація		
Задіяність читача-глядача		
Імпліцитна присутність автора		
Амплітуда переживання		

Перевага внутрішнього простору		
Перевага зовнішнього простору		

+ / — наявність/відсутність ознаки
++ позначення інтенсивності ознаки

Для прикладу пропонується кадр з фільму та уривок з твору, щоб на їхній основі учні заповнили таблицю:

1. Ч. Дікенс. Різдвяна пісня у прозі;
2. Різдвяна історія, реж. Р. Земекіс, США, 2009.

Але ж і скнара він був, отой Скрудж! От вже хто вмів витискати юшку, витягати жили, заганяти у домовину, засягати, заграбастувати, обдирати... Умів, умів старий гріховодник! Це був креміль, а не чоловік. Потайний, замкнений, самотній — він ховався, немов слимак у мушлю. Душевний холод заморозив зсередини старечі риси його обличчя, загострив гачкуватий ніс, зморщив шкіру на щоках, скував ходу, змусив посиніти вуста і почервоніти очі, зробив крижаним його скрипучий голос.

Присутність Скруджа заморожувала його контури навіть у літню спеку, і він не дозволяв їй відтанути хоча б на пів градуса і на веселі свята. Ніхто ніколи не перепиняв його на вулиці радісним вигуком: «Люб'язний Скрудж! Як поживаєте? Коли зайдете мене провідати?» Жоден старець не наважувався простягти до нього руку за милостинею, жоден малюк не осмілювався запитати у нього, котра година, і жодного разу в житті ані однісінька душа не попрохала його вказати дорогу.

Здавалось, навіть собаки, поводити сліпців, тямали, що він за людина, і, заздівши його, поспішали затягти господаря в перший-ліпший під'їзд чи підворіття, а потому довго метляли хвостом, немовби кажучи: «Та про мене, людина без очей, як ось ти, господарю, далєбі краща, аніж з лихим оком». Ви гадаєте, це за-

смучувало Скруджа? Аніскілечки. Він долав свій життєвий шлях, цураючись усіх, і ті, хто його добре знав, вважали, що йому навіть якось солодко відлякувати найменший прояв симпатії до себе.

На жаль, із виникненням кіно, мультимедійних технологій, віртуального кіберпростору література втрачає своє колись привілейоване становище. Не можна говорити про повне витіснення одного іншим, бо кожне з мистецтв задовольняє певні особливі потреби споживача, а тому є незамінним. На сучасному етапі всі мистецтва тяжіють до синтезу: це приклад кіно та літератури: використання зображальних можливостей кіно сприяє зацікавленню літературними творами.

Література виконує крім пізнавальної та розважальної також і інформативну, виховну, ідеологічну функції. У кіно ж переважає функція розважально-пізнавальна. Літературний твір несе естетичну насолоду та цінність: авторське Я об'єктивоване в художній формі. Безперечно, можливості цих видів мистецтва різні. Проте у процесі вивчення світової лі-

тератури доцільно було б поєднати можливості кіно та літератури для підсилення зацікавленості учнів читати художні твори.

Список використаних джерел

1. Гордієнко О. Компаративістика як метод вивчення літератури: її становлення і актуальні питання / О. Гордієнко/ Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1867.html>
2. Доопрацьований проєкт навчальної програми зі світової літератури (станом на 23 квітня 2012 року). Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://osvita.ua/school/news/29051/>
3. Дроздовський Д. Очима багатьох культур: концептуальні проєкції / Дмитро Дроздовський/Електронний ресурс. — Режим доступу: http://vsesvitjournal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=889&Itemid=41
4. Ільницький М., Будний В. Порівняльне літературознавство: Навч. посібник у 2-х част. — Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2007.
5. Кіномистецтво. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://znaimo.com.ua/%D0%9A%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE>
6. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 5 т. — К.: Наукова думка, 1987—1991.

Олена Гвоздікова,
вчителька зарубіжної літератури,
вчителька вищої категорії,
вчителька-методистка,
Нікопольська гімназія № 7
Нікопольської міської ради,
Дніпропетровська область

Інтерактивні онлайн-дошки — нові помічники вчителів та учнів

УДК 37:001.895]:004

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.2.329683>

Із самого початку своєї педагогічної діяльності я хотіла, щоб усі матеріали до теми відповідали сучасним вимогам, були чітко структуровані, доступ-

© Олена Гвоздікова, 2025

ні і мені, і моїм учням. За цифрової ери мрії стали реальністю. Нині кожен учитель може мати власний блог, сайт, зберігати інформацію на таких ресурсах, як Canva, Padlet тощо.

Авторський колектив під керівництвом Ольги Ніколенко створив унікальні матеріали, які розмістив на платформах до підручників із зарубіжної літератури. Ці платформи мають багато переваг для навчання школярів. Вони доступні з будь-якого пристрою, що має доступ до інтернету. Усі матеріали структуровані за видами діяльності та зберігаються в одному місці. Розміщені на онлайн-платформах матеріали (аудіохрестоматія, відеохресто-